

HOKEY SOPALARI, KÜRESELLEŞME VE DÜNYA TİCARET SİSTEMİNİN GELECEĞİ: DEARDORFF’U TAMAMLAYICI NOTLAR

M. Sait Akman*

Özet

Profesör Alan Deardorff bu sayıdaki makalesinde dünya ekonomisindeki bazı gelişmeleri değerlendirerek, bunun dünya ticaret sistemi üzerinde yaratabileceği muhtemel etkilere işaret etmektedir. Bu bağlamda, geleneksel ticaret müzakerelerinde ön plana çıkan konunun, ülkelerin kendi ürünlerine olan talebi karşılamalarını sağlayacak biçimde alıcı ülkelerin piyasalarına kısıtlamasız girmeye yönelik ‘talep yönlü piyasaya giriş’ çabaları olduğunu not etmekte; ancak bazı ülkelerin artan sanayi üretimi ve yükselen ham madde ve ara-girdi talebine paralel olarak, üretim girdilerine güvenli şekilde ulaşma çabalarının da önem kazanmaya başladığına dikkat çekmektedir. Bu nedenle, ‘arz yönlü piyasaya giriş’ kavramı üzerinde durmaktadır. Bu makale Deardorff’un yaklaşımını, kendisinin “hokey sopaları” benzetmesini kullanarak işaret ettiklerine benzer diğer küresel eğilimleri hatırlatarak tartışmakta ve bu eğilimlerin ileride çok taraflı ticaret sistemi ve Dünya Ticaret Örgütü’ne yansımaları üzerine bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Dünya ekonomisi, Dünya ticaret sistemi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), ABD ekonomisi

JEL Kodları: F01, F13, O24, O51

* Marmara Üniversitesi ve TEPAV, 06560 Söğütözü, Ankara
sait.akman@tepav.org.tr, Tel.: (312)292-5505

I. GİRİŞ

Dünya ekonomisinde son yıllarda meydana gelen değişimlerin bundan sonraki sürece muhtemel etkileri tüm ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Ünlü iktisatçı Profesör Alan Deardorff *UEDTP*'nin bu sayısında yayınlanan Antalya konuşmasında, gerek küresel düzlemde, gerekse Amerikan ekonomisinde oluşan eğilimleri dikkatli bir şekilde tespit ederek yorumlamıştır. Söz konusu eğilimlerin kimilerinin daha önceki dönemlerde hiç görülmemiş gelişmeler olduğu iddia edilemez. Ancak tüm bu gelişmelerin tesadüfi olmayacak şekilde bir arada tezahür etmesinin ne gibi sonuçlar doğurabileceği üzerinde durmak yararlıdır. Deardorff'un son dönemde ortaya çıkan bu ani değişikliklere dikkat çekmesi de bu nedenden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, konuşmasında iki önemli noktaya işaret etmekte ve bunların yakın gelecekte ve özellikle dünya ticaret sistemine yansımaları konusunda önemli bir tartışma zemini oluşturmaktadır.

Deardorff ilk olarak, GATT'ın (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması) kurulduğu dönemde toplam talep eksikliğinin yeni ülke piyasalarına açılmayı gerektiren bir etken olarak belirlediğine ve bu nedenle karşılıklı serbest ticaretin gerekliliğinin arttığına vurgu yapmaktadır. Gerçekten de, GATT sisteminin tarifeleri ve benzer kısıtları azaltmaya odaklanarak piyasaya girişi kolaylaştırmak üzerine kurulu yapısı bu dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde tasarlanmıştır. Deardorff ayrıca ilerleyen dönemlerde meydana gelen talep artışının ek arza –ve buna paralel olarak üretim girdilerine– olan ihtiyacı körüklemesiyle birlikte, üretimi sürdürülebilir kılama kaygılarının ön plana çıktığına işaret etmektedir. Bu üretim sürecinde gerekli kaynakları temin etmenin öneminden hareketle, ülkelerin diğer ülkelerin pazarlarına 'mal satmaya yönelik talep yönlü girişten' 'kaynak teminine yönelik arz yönlü girişe' doğru seyreden bir eğilime girdikleri de vurgulanan hususlar arasında yer almaktadır.

Deardorff'un ikinci önemli saptaması ise, ilk noktadan hareketle ilginin giderek 'arz'a kaymasının dünyayı 19. yüzyılın sonunda yaşanmaya başlanan 'ilk küreselleşme' sürecine benzer bir yapıya doğru yönelttiğine ilişkindir. Burada önemli olan soru bunun kalıcı bir eğilim olup olmayacağıdır.

Deardorff'un gözlem ve saptamaları ile bunların dünya ekonomisi ve ticaret sistemi üzerindeki olası etkilerini değerlendirirken iki konuya değinmek gerekir: Küreselleşen dünya ekonomisinin temel dinamikleri ve dünya ekonomisindeki son dönem gelişmelere ilişkin 'hokey sopalarına' benzer grafikler sergileyen diğer gelişmeler.

II. KÜRESELLEŞEN DÜNYA EKONOMİSİ

Küreselleşme –artan küresel iktisadi bütünleşme– temel bir olgu olarak uzun zamandır gündemdeki yerini korumaktadır. Mal, hizmet ve faktör (özellikle sermaye) dolaşımını etkileyen yasal, teknik ve kurumsal engellerin azaltılmasının, dünya ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin indirilmesinin, iletişim ve ulaştırma maliyetlerindeki düşüşün ve bilişim teknolojisindeki gelişmelerin de etkisiyle işlem maliyetlerinin parasal ve zaman bakımından oldukça azalmasının küreselleşme sürecini tetiklemekte olduğu kabul edilmektedir. Bunlara ek olarak, uluslararası rekabete BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, G. Afrika) ve diğer Asya/Latin Amerika/Doğu Avrupa ülkeleri gibi yeni güçler katılmaktadır. Daha önceleri ticarete konu olmayan hizmet alanlarının (*non-tradables*) artık dünya ekonomisinde önemli hale gelmeye başlaması (toptan ve perakende dağıtım, lojistik hizmetleri, arama merkezleri vd.), doğrudan sermaye yatırımlarının artması ve sermaye piyasalarının gelişmesi gibi faktörlerin de sürece katkısından bahsedilebilir. Küreselleşme sürecinin, şirketlerin belirli ürünlerden ziyade belirli işleri yapma konusunda uzmanlaşmaya başlamalarında ve küresel tedarik zinciri içinde katma değerlerini arttırmaya çalışmalarında etkili olduğuna inanılmaktadır. Buna göre, ölçek ekonomisine uygun hareket etmeye çalışan kuruluşlar ürünlerini üretmek ve gerekli hizmetleri alabilmek için artık farklı ülkelerdeki diğer üretim imkanlarından yararlanmak ihtiyacında ve aynı şekilde sabit maliyetlerini azaltmak durumundadırlar. Dolayısıyla mukayeseli avantajlar yeniden şekillenmektedir. Bu durum uluslararası piyasalarda dengelerin de değişmesine yol açmaktadır. Profesör Bhagwati'nin vurguladığı gibi, aslında bu bir tür 'kalaydeskop'a benzemektedir, yani çevirdiğiniz an renklerin yeri değiştiği gibi ülkelerin ve sektörlerin de zamanla rekabet açısından yeri değişmektedir (Bhagwati ve Dehejia, 1994). Yatırımların coğrafi anlamda çeşitlenmesi yoluyla, küresel ekonomi içinde şirketler çok yönlü ve giderek daha fazla çok uluslu düşünmek mecburiyetinde

kalabilmektedir. Bir Fransız otomobil firmasının Arjantin’de, bir İngiliz hazır giyim devinin Türkiye’de ya da bir Amerikan bilgisayar firmasının Tayvan’da üretim tesislerinden bahsetmek değil, bahsetmemek tuhaf hale gelmiştir. Dünya ticaretinin önemli bir bölümü, üretim sürecinin farklı ülkelere yayıldığı bir ürünün ara mallarının ya da ilgili hizmetlerin ticareti yoluyla genişlemektedir. O kadar ki, dünya ticaretinin hiç de azımsanamayacak bir bölümünün şirketlerin kendi içlerindeki ara malı ve hizmet ticaretleri toplamından oluştuğu dahi iddia edilebilmektedir.

Diğer taraftan, bu gelişmenin sürece ayak uydurmakta zorlanan ve uyum sağlama maliyeti yüksek olan toplumsal kesimler arasında yarattığı sıkıntı tüm ülkeler için bir yeniden uyum politikası geliştirme mecburiyetini doğurmaktadır. Güvenilir ve sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemi, küreselleşme süreci oluşan yeni ekonominin şartlarından dolayı işini kaybeden kesimlere yeni iş olanakları yaratılması, çevre şartlarındaki bozulmalara getirilecek önlemler gibi zorunluluklar karşısında kısa vadede yeterli politikaların üretilmemesi ve geleceğe dönük endişeler, küreselleşme sürecinin sorgulanması ve eleştirilmesine de yol açmaktadır. Diğer taraftan, yaygınlaşan yatay örgütlenme şekliyle, örneğin bir Amerikan ya da İsveç şirketinin yatırım ve üretim yaptığı farklı ülkelerdeki yatırım ve hatta yönetim/yönetişim koşulları da kendisini ve kendi ülkesini giderek daha yakından ilgilendirir hale gelmiştir (diğer ülkelerdeki standartlar, devlet-özel sektör ilişkisi, kamu alımları, rekabet kuralları vb.). Artık dünya ekonomisi bu türden gelişmelere ve değişimlere açıktır ve uluslararası iktisadi yapının bu gelişmelerin getirdiği açılımlara ve sorunlara cevap verecek nitelikte çözümler üretmesi beklenmektedir.

III. DÜNYA EKONOMİSİNDE EĞİLİMLER VE YENİ HOKEY SOPALARI

Dünya ekonomisinde değişen eğilimleri yakından takip etmek geleceğe dönük çıkarsamalar yapabilmek bakımından önemlidir. Deardorff son dönemlerdeki önemli eğilimlerin altını çizmeye milli gelir artışının yükselen ivmesi ile başlamıştır. Dünya ekonomisi son dört yıldır daha önceki döneme kıyasla nispeten daha hızlı bir büyüme sürecinden geçmektedir. Ancak GSYİH’deki artış özellikle kalkınmakta olan ekonomilerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu artış sonucunda başta Çin, Hindistan gibi Asya ekonomilerinde olmak üzere canlanan bir talep ile karşılaşmaktadır. Bu talebin üretimi teşvik ettiği düşünülecek olursa, hem

üretim faktörlerinin hem de ham madde ve ara-girdilerin talebinde bir canlanma söz konusu olacaktır. Nitekim başta petrol olmak üzere enerji kaynakları, maden ürünleri ve girdi oluşturan tahıl ürünlerine olan talep (kimi başka faktörlerin de etkisiyle) canlanmış ve söz konusu ürünlerin fiyatlarında ciddi artışlar meydana gelmiştir.

İktisadi büyümeyi etkileyen en önemli faktör şüphesiz *üretim ve ticaret* hacmindeki artıştır. Özellikle Uruguay Turu'nun tamamlanması ile ticarete gümrük tarifeleri başta olmak üzere engellerin azaltılması, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ile hizmet ticaretinde kısmi de olsa bir serbestleşmenin sağlanması, bilgi teknolojisi ürünlerindeki ithalat vergilerini kaldıran anlaşmanın (ITA) imzalanması gibi gelişmeler dünya ticaretinin gelişimine katkı sağlamıştır. Tablo Ek 1'den de görüleceği üzere, dünya ticareti GATT'ın kuruluşundan bu yana artmaktadır. Yıllık artış oranı da belirli yıllar dışında (1980'li yılların ilk yarısı, 1993, 1998 ve 2001) yüksek olmuştur. Dünya ticaretinde dikkati çeken bir diğer gelişme ise, yine GATT'ın kuruluşundan bu yana geçen yaklaşık 60 yıllık sürede belirli ülkelerin dünya ihracatındaki paylarında meydana gelen değişimlerdir (Tablo Ek 2). Örneğin, 1948'de ABD tek başına dünya ihracatının yaklaşık yüzde 21,7'sini yaparken, bu oran kademeli olarak düşmüş ve 2006 yılında ancak yüzde 8,8 olmuştur. Bu düşüş Amerika kıtası ülkeleri ile Afrika ülkelerinde de bariz bir şekilde görülmektedir. Avrupa ülkeleri içinde farklılıklar olmakla birlikte, genel ortalama bir artış mevcuttur. Ne var ki, 1970'ler sonrasında (özellikle petrol krizi sonrası) iniş eğilimi gözlemlendiği ve Avrupa ülkelerinin payının bu tarihten sonra görece azaldığı söylenebilir. Buna karşın dünya ihracatında en belirgin artış Asya ülkelerinde meydana gelmiştir. Bu artışta hiç şüphesiz aslan payı ise 1990'lı yılların ortasına kadar Uzak Doğu ülkeleri (Asya kaplanları) ve 2000'li yıllarla birlikte Çin'e aittir. 1990'a kadar dünya ihracatının sadece yüzde 2'sini temsil eden Çin menşeli ürünlerin bugünkü payları ise tam dört kat artarak yüzde 8'i aşmıştır. Aslında çok genel olarak, Kuzey Amerika ve özellikle ABD'nin payı yarıya inerken (yüzde 28'den yüzde 14'e), yerine Asya ve özellikle Çin'in payının ikiye katlandığından (yüzde 14'ten yüzde 28'e) bahsedilebilir. Bu durum özellikle ABD açısından ihraç piyasalarında Asyalı rakipleri karşısında bir gerilemeye de işaret etmektedir.

Ülkelerin dünya ithalatındaki paylarına bakıldığında, Kuzey Amerika'nın toplam ithalattaki payının nispeten arttığı (yüzde 18,5'ten yüzde 21'e), buna karşın dünyanın diğer bölgelerinin ise paylarının azaldığı ortaya çıkmaktadır. Bunun en büyük istisnası ise yine Uzak Doğu Asya ülkeleridir. Japonya başta olmak üzere G. Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'un payları özellikle 1990'lı yılların ortalarına kadar artmış, daha sonra görece azalmıştır. Bu durum ihracattaki duruma paralel olarak seyretmiştir. İthalat payındaki en büyük artış ise yine ihracatta olduğu gibi Çin'de meydana gelmiştir (Tablo Ek 3). Ancak Çin'in daha ziyade ham madde ve ara malı ithal edip bunları katma değeri daha yüksek ürünlere dönüştürerek sattığı düşünülürse, bu durumda Çin'in ticaret fazlası ve gelir artışından (elbette bunun getirdiği bir tüketim artışından) da bahsetmek gerekir. Diğer taraftan, dünya ekonomisinin hegemon gücü olarak ön planda duran ABD'nin başta emek yoğun sanayi ürünlerinde olmak üzere giderek rekabet gücünü kaybetmesiyle, başta Japonya ve G. Kore olmak üzere Asya ülkelerine karşı daha sert ve tek taraflı (çoğu zaman GATT kuralları ile çelişen) korumacı ticaret politikaları izlemesi de not edilmelidir. Bugün bu politikaların hedefi haline gelen asıl ülke Çin olmakla beraber, Uruguay Turu ve bu turun sonunda oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından getirilen kural ve anlaşmalar ile tarife vb. koruma araçlarının indirilmesi, daha etkin uygulama mekanizmaları ve anlaşmazlıkların çözümü kuralları oluşturulması ile ABD'nin bu alanda hareket marjı da daralmıştır. Dünya ticaretinde dengelerin coğrafi olarak kaymasına ilişkin bu durum aslında Bhagwati'nin vurgulamaya çalıştığı olguyla açıklanabilir.

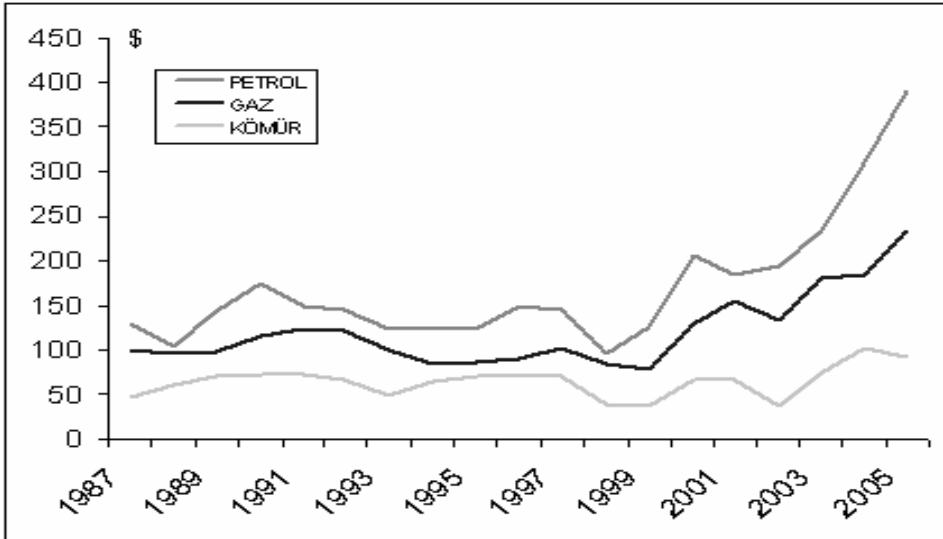
Gelir artışı ve buna bağlı olarak yükselmekte olan ekonomilerde yaşanan talep patlaması küresel mal ve hizmet üretiminin artmasını da sağlamıştır. Dünya mal ticaretindeki artış hızı ise çoğu zaman üretim artışının üzerinde seyretmiştir. Örneğin 2000 yılında yüzde 5,2 üretim artışına karşın yüzde 12,8'lik ticaret artışı gerçekleşmiş; 2006 yılında bu oranlar yüzde 2,8'e karşı yüzde 15,5 olmuştur. Dünya ekonomisindeki gelişmelere bakınca değinilmesi gereken önemli bir nokta ise son dönemde özellikle *iletişim ve ulaşım* maliyetlerindeki azalmadır. Özellikle teknolojik gelişmeler, artan rekabet ve bilgi-iletişim sektörlerindeki yatırımlar sonucunda maliyetler giderek ve çok keskin şekilde düşmüştür (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Ulaştırma ve İletişim Maliyetlerindeki Azalma
(1990 Cari Fiyatları ile)

	1930 \$	1950 \$	1990 \$	Yıllık ortalama azalma (%) 1950-1990
Uluslararası ticarete ortalama navlun ve liman işlemleri maliyeti (ton başına)	60	34	29	-0,4
Mil başına hava yolu yolcu taşımacılığı maliyeti ortalaması	0,68	0,30	0,11	-2,5
New York-Londra telefon konuşması maliyeti (3 dk.)	244,65	53,20	3,32	-6,7

Kaynak: Hufbauer (1991).

Bu faktörün uluslararası ticaret üzerindeki etkisi iktisatçılar tarafından uzun zamandır ele alınmaya çalışılmaktadır. Krugman (1995) ve Venables'in (2001) iddia ettikleri gibi, coğrafi olarak dağınık üretim süreçlerinin eşgüdümünü kolaylaştıracak gelişmiş iletişim bağlantıları sayesinde küresel üretim ağları oluşturulması ve ticaretin kolaylaştırılması sağlanmıştır.

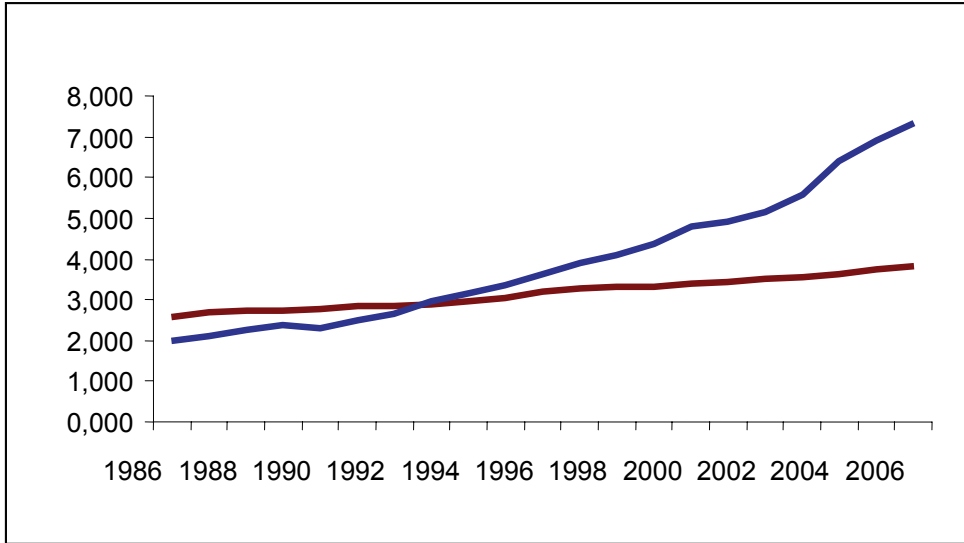

Grafik 1. Enerji Fiyatlarındaki Yükseliş (1987-2005)

Kaynak: World Energy Council (2007).

Enerji ürünlerine olan talep sadece petrol ile sınırlı kalmayıp, kömür gibi diğer fosil yakıtları ve enerji kaynaklarını da içermektedir. Dolayısıyla bu ürünlerin fiyatlarında 2000'li yıllarda meydana gelen artış da Grafik 1'de görüldüğü gibi stilize birer *hokey sopasını* andırmaktadır.

DTÖ verilerine göre, dünyada *enerji (yakıt ürünleri)* ticaretinde 2000-2006 yılları arasında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Dünya ticaretinde daha önceleri de söz konusu ürünlerde böyle bir artış olmakla beraber, ilk defa 2003 sonrası üst üste dört yıl boyunca artış bu denli yüksek seyretmiştir. Dünyada yapılan yakıt ürünleri ithalatının yaklaşık olarak yüzde 77'si 6 ülke tarafından (sırasıyla AB, ABD, Japonya, Çin, G. Kore ve Hindistan) gerçekleştirilmektedir (DTÖ, 2007). Bunlardan Çin ve Hindistan'ın ithalatı yaklaşık yüzde 40 kadar artmıştır. Hindistan'ın toplam ithalatında bu ürünlerin payı yüzde 38'e kadar çıkarken, başka bazı kalkınmakta olan ülkeler için de bu oran oldukça yüksektir. Dünya ekonomisinde önemli bir üretim merkezi haline gelen Çin başta olmak üzere birçok kalkınmakta olan ülkede petrol tüketimi artmaya başlamıştır. Çin'de bu artış son 10 yılda iki katına çıkmış, özellikle 2000'li yıllarda tüketim üretimin çok üzerine çıkarak net ithalat ihtiyacını körüklemiştir (Grafik 2).

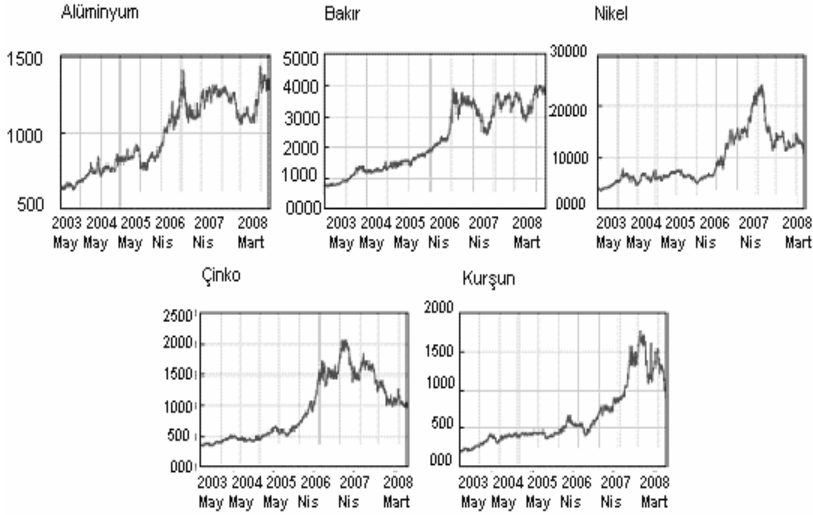

2006 (Ocak-Ağustos içindir)

Grafik 2. Çin'in Petrol Üretim ve Tüketimi (1986-2006)

Kaynak: US Energy Information Administration (2006).

Dolayısıyla ülkeler bir yandan enerji ihtiyaçlarını (üretim için ihtiyaç duyulacak kaynakları) finanse etmeye çalışırken, diğer yandan da farklı yerlerden ithalat yaparak enerji güvenliklerini temin etmek durumundadır. Bu yolla ülkeler arz güvenliğini de kontrol altına almaya çalışmaktadır. Örneğin, Çin küresel ölçekte üretim yapmaya devam ederken, sadece nereye ne satacağını değil, bu üretimi gerçekleştirecek girdileri nasıl daha güvenli ve sürekli şekilde tedarik edeceğini de düşünmektedir. Çin'in doğal kaynaklar, petrol vb. ürünlere olan talebi artarken, bu ihtiyacı karşılamak için çok sayıda ülke ile (örneğin Angola, S. Arabistan, Rusya, İran, Oman, Ekvator Ginesi, Yemen vd.) anlaşma yapmak yolunu seçmesi bu nedenden kaynaklanmaktadır. Ülkeler, gelecekte de ihtiyaç duyacakları bu üretim girdilerini sürdürülebilir şekilde elde etmeye çalışacaklardır. Bu, Deardorff'un 'arz' açısından altını çizmeye çalıştığı durum ile yakından ilişkilidir. Nitekim Çin'in Afrika başta olmak üzere ham madde ve doğal kaynak zengini ülkelere yaptığı yatırımlar hızla artmaktadır.¹

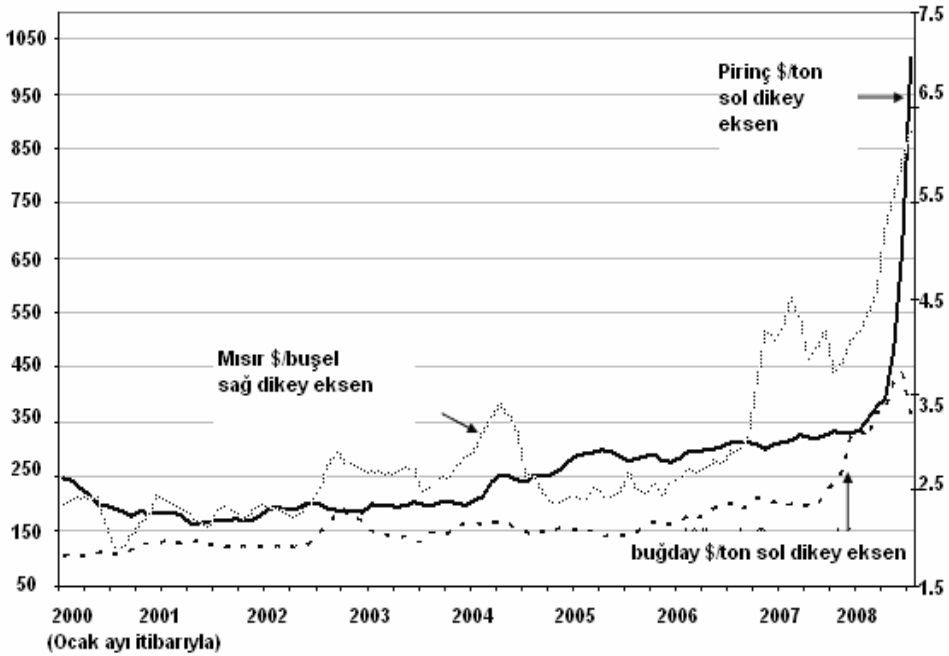
Grafik 3. Son Beş Yılda (2003-2008) Çeşitli Metal ve Metal-dışı Ürünlerin Fiyatları (\$/lb Cinsinden)

Kaynak: KITCO (2008).

¹ Çin'in toplam enerji ithalatının yüzde 24'ü Afrika ülkelerinden ve yüzde 12'si ise BDT'den karşılanmaktadır. Enerji kaynaklarına yatırım yapmaya başlayan Çin'in özellikle Afrika ülkelerindeki yatırım miktarı 2006 yılında 50 milyar dolara ulaşmıştır. Gabon, Etiyopya, Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Angola ve Ekvator Ginesi gibi ülkelere yatırım ve beraberinde yardım paketleri sağlamak suretiyle Çin, petrol ihtiyacını garanti altına almaya çalışmaktadır.

Gelişmeler konusunda daha ileri gidecek olursak, bu eğilimin petrol ve enerji kaynakları ile de sınırlı kalmadığı ve daha geniş kapsamda ele alınabileceği görülmektedir. Grafik 3'te sanayi ham maddesi kaynağı olan pek çok *metal ve metal-dışı üründeki* (alüminyum, bakır, nikel, çinko, kurşun gibi) fiyat artışları görülebilmektedir. Bu fiyat artışı grafikte son 5 yıl için ele alınmakla beraber, daha önceki dönemler (örneğin 1990'lı yıllardan itibaren) dikkate alınarak bakıldığında hokey sopası şekli daha da belirgin biçimde oluşmaktadır.

Petrol ve enerji fiyatlarındaki ani yükselmeler ve iklim koşullarına paralel olarak *tarım ürünlerinin* fiyatlarında da ciddi artışların meydana geldiğini görmekteyiz. Özellikle 2008 yılında en üst noktalara ulaşan fiyat seviyesindeki artışın aslında 2000'li yılların ortalarından itibaren bu yönetime girdiği görülebilmektedir. Pirinç, mısır ve buğday fiyatlarındaki artışlar bu dönemde önemli şekilde belirginleşmiştir. Özellikle pirinç ve buğdaydaki fiyat artışı 2007'nin son dönemleri ile 2008 boyunca, sırasıyla yüzde 60 ve yüzde 89 civarında olmuştur. Tahıl ve gıda fiyatlarındaki yükselmeyi gösteren grafikler de sanki bir hokey sopasını andırmaktadır (Grafik 4).

Grafik 4. Belirli Gıda Ürünlerindeki Fiyat Artışları (2000-2008)

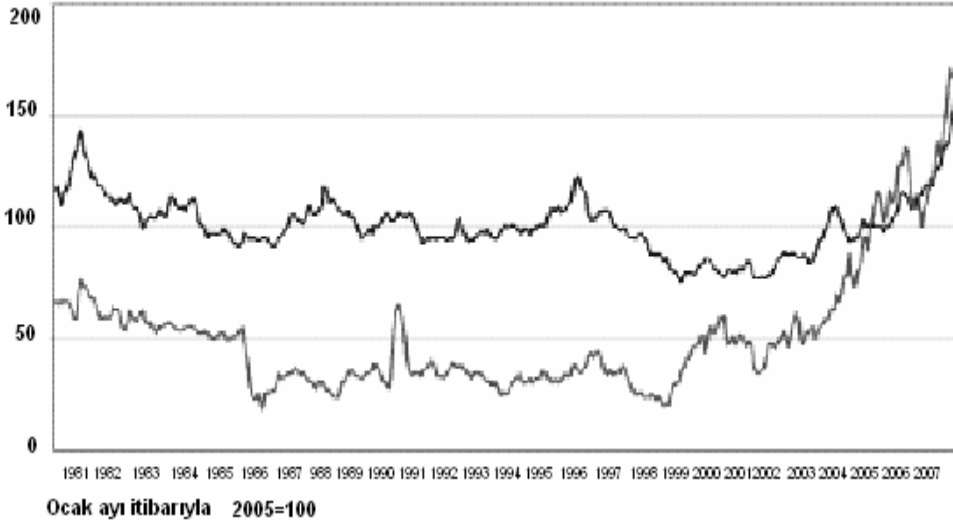
Kaynak: IMF (2008).

Fiyat artışları farklı şekillerde yorumlanabilir. Ancak fiyat hareketlerinin temelde *arz ve talep* yönlü yapısal değişimlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Tarım ürünleri arzı açısından yaklaşıldığında, özellikle artan enerji ve bilhassa petrol fiyatlarından tarım ürünlerinin de nasibini aldığı kolayca gözlemlenebilmektedir. Özellikle gübre, mazot ve ulaştırma maliyetlerinin artışının fiyatlara etkisi kaçınılmaz olmuştur. Örneğin, önemli tarım üreticisi ve ihracatçısı olan ABD’de nitrojen gübrede endeks 2000 yılından 2006 yılına geçen sürede yüzde 73 artarak 118’den 204’e yükselmiştir (Overseas Development Institute, 2008). Bu durumda, bu hareketliliğin gelecek yıllarda da devam edeceği beklentisini normal karşılamak gerekir. Tarım ürünleri arzını etkileyen bir diğer faktör de yaşanan kuraklığın ardından üretimdeki düşüş olmuştur. Elbette bunu iklim değişikliği ile ilişkilendirmek için erkendir, ancak bu durum ‘hokey sopalarının’ birbirleri ile ilişkileri açısından yeni araştırmaları da gerektirecektir. Arzdaki daralmanın sonucu iç talebi karşılayabilmek ve fiyat artışlarını engellemek için tarım ürünleri ihracatına vergi konulması yoluna giden kimi ülkelerin (örneğin Japon hükümetinin pirinç ihracatını zorlaştıran politikası) devreye girmesi ile sorunun daha da büyüdüğü görülmektedir.

Ancak fiyat artışlarının nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz aynı dönemde talepte meydana gelen artışlardır. Bu artışlar genellikle belirli nedenlere bağlanmaktadır. Bu nedenlerin başında ise özellikle endüstriyel tarım ürünleri için yeni kullanım alanlarının oluşması gelmektedir. Petrol fiyatlarındaki artışın ve petrol arzının getirdiği sorunları uzun vadede aşabilmek amacıyla tarımsal ürünlerden elde edilen etanol gibi maddelerden enerji üretimine geçilmesi ve biyoyakıt olarak bilinen ürünlere yönelim ile birlikte şeker, pirinç, palmiye yağı vb. ürünlere olan talepte ciddi bir artış olmuştur. Enerji fiyatları ile tarım ürünleri fiyatlarının birbirine paralel bir seyir izlemesi ise bu nedeni kuvvetlendirmektedir (Grafik 5).

Talep artışına ilişkin bir diğer neden ise Çin ve Hindistan gibi hızlı büyüme sürecinde olan ve belirli bir nüfus gücüne sahip ülkelerde, artan gelir imkanları ile birlikte talep patlamasının yaşanmasıdır. Bu talep tarım ürünleri ve diğer ürünlerin de tüketimini artırmakta ve bu pazarlara mal tedarikini önemli hale getirmektedir. Talepte canlanma sonucu, bu

ürünlerin tedariki için gerekli üretim akışının sağlanması ve bunun için gerekli kaynaklara ve ham maddeye ulaşım ise, Deardorff'un da önemle vurguladığı gibi, küresel üretimin içindeki tüm aktörler açısından giderek daha hayati olabilmektedir. Son olarak, özellikle mali piyasalardaki çalkantının etkisiyle ilginin emtia piyasalarına kayması ve spekülasyonun bir talebin oluşması da bu ürünlerin fiyatlarını yukarıya çekmiştir.

Grafik 5. Gıda (tahıl; bitkisel yağ; et; deniz ürünleri; şeker; muz ve narenciye - üstteki grafik) ve Enerji (ham petrol - alttaki grafik) Fiyatlarının Seyri (1980-2008)

Kaynak: Overseas Development Institute (2008).

Bu noktada, başta petrol olmak üzere enerji ve emtia fiyatlarındaki artışa tekrar dönüldüğünde, söz konusu eğilimin temel bazı özelliklerine bir kez daha bakmakta yarar olacaktır. Her şeyden evvel benzer fiyat artışları sadece bu döneme özgü olmayıp, daha önceki dönemlerde de meydana gelmiştir (IMF, 2008). Bir başka ifadeyle, son birkaç ay/yıldır yaşanan bu gelişmeler ilk defa ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte, son dönemin belirgin özelliği ve önceki dönemlerden farkı, Tablo 2'den de görüleceği üzere bazı ürünlerdeki fiyat artışlarının daha uzun zaman ve eşanlı olarak devam etmekte oluşudur.

Nitekim önceki dönemlerle kıyaslandığında, dünya ekonomisi daha fazla sayıda üründe (daha kapsamlı) ve daha uzun süreli bir fiyat artışı eğilimi ile karşı karşıyadır. Örneğin, petrol fiyatlarındaki artış belirtilen dönem zarfında 73 aydır sürmektedir. Bu daha önceki dönemlerde ortalama

olarak 18 aydır. Aynı şekilde artış oranındaki değişim yüzde 210'dur. Daha önceki dönemlerin ortalaması ise yüzde 54'tür. Bu artış bugün de devam etmekte ve ham petrol fiyatının varil başına 135 dolara yükseldiği dikkate alındığında, tablodaki eğilim daha da belirginleşmektedir.

Tablo 2. Petrol ve Emtia Fiyatlarındaki Artışın Dönemsel Karşılaştırması (1960-2007)

	Fiyatta mevcut durum	Fiyat değişiminin başladığı son tarih	Fiyat değişimi (yüzde)		Fiyat artışı (azalışı) süresi (ay)	
			Değişimin başladığı son tarihten itibaren	Daha önceki artış dönemleri ortalaması	Değişimin başladığı son tarihten itibaren	Daha önceki artış dönemleri ortalaması
Ham petrol	Artış	Aralık 2001	210,1	54	73	18
Metal ürünleri	Artış	Mart 2003	104,8	43	58	22
<i>Alüminyum</i>	Artış	Nisan 2003	29	41	57	22
<i>Bakır</i>	Artış	Ekim 2001	212,5	61	75	21
<i>Nikel</i>	Artış	Ekim 2005	74,9	84	19	29
Gıda ürünleri	Artış	Kasım 2004	30,4	21	38	18
<i>Mısır</i>	Artış	Kasım 2004	62,2	39	38	19
<i>Buğday</i>	Artış	Nisan 2005	124,1	38	32	20
<i>Soya</i>	Artış	Ocak 2005	83,9	42	36	18
<i>Palmiye yağı</i>	Artış	Ocak 2005	116,8	61	36	20
<i>Soya yağı</i>	Artış	Ocak 2005	100,9	50	36	18
<i>Sığır eti</i>	Azalma	Eylül 2004	-25,1	35	„	20
Tarımsal ham madde	Artış	Aralık 2004	2,2	28	37	20
<i>Kauçuk</i>	Artış	Ocak 2005	77,2	56	36	21

Kaynak: IMF (2008).

IV. ABD EKONOMİSİ VE YANSIMALAR

Deardorff'un ABD'deki iktisadi gelişmeleri özellikle vurguladığını görmekteyiz. Küresel gelişmeleri etkileyen ama son zamanlarda kendisi de bunlardan giderek daha fazla etkilenen ABD, her şeye rağmen dünya ekonomisinin gelişiminde (keza dünya ticaret sistemi içinde) en önemli aktörlerden biri olma özelliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte, ABD'nin eski gücünde olmadığı ve hegemon özelliğinden uzaklaşmaya başladığı, hatta bu bağlamda ABD ekonomisinin giderek dış gelişmelere ve diğer

aktörlere daha bağımlı hale geldiği iddia edilebilir. Bu iddianın bir göstergesi olarak cari açığın ulaştığı rakamın (2007 itibariyle yaklaşık olarak 860 milyar dolar) finansmanı için ABD'nin daha fazla dış kaynağa ihtiyaç duymaya başladığı, doların değerinin düşmekte olduğu, dünya ticaretindeki payının görece azaldığı, mali şokları atlatmakta güçlük çekmeye başladığı ve bütçe açıklarının yapısal hale gelmeye başladığı belirtilebilir. Ne var ki, bugün halen küresel doğrudan sermaye ve portföy yatırımlarından aldığı pay, iç piyasasının genişliği ve elbette siyasi etkisi dikkate alındığında, ABD ekonomisindeki göstergelerin dış yansımalarını ve bu çerçevede ticaret sistemine etkilerini analiz etmek gereklidir.

ABD kadar yükselmekte olan ekonomiler içinde Çin'in özel konumu da dikkate alınmalıdır. En fazla cari işlem fazlası veren ülke olan Çin'in (2007'de 179 milyar dolar) dünya ticaretindeki payı da diğer ülkelerle kıyaslandığında, başta belirtildiği üzere (ayrıca bkz. Tablo Ek 2 ve 3) son yıllarda en yüksek artış hızına ulaşmıştır. Çin'in DTÖ üyeliği ile birlikte dünya pazarlarında daha fazla piyasaya giriş imkanı bulması üretim ve yatırım imkanlarının genişlemesine yol açmıştır.

Öte yandan ele alınması gereken bir diğer unsur ise, önemli bir aktör olan Avrupa Birliği'nin (AB) durumudur. AB'de GSYİH artışı her ne kadar Çin ve diğer gelişme yolundaki ekonomilerin altında kalmış olsa da, gerek ABD gerekse Japonya'nın üzerindedir. 2007 yılında yüzde 2,7 olan büyüme oranı yüzde 2,6 olan sanayileşmiş ülke ortalamalarının az da olsa üstünde seyretmiştir. Genişleme sürecinin de etkisiyle yatırımların daha ucuz işgücü imkanına sahip Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine (MDAÜ) kayması ile (ki Deardorff'un bu ülkeler için bahsettiği milli gelir artışının önemli bir bölümü bu nedenden kaynaklanmaktadır) AB-içi ticaret artmış ve yeni bir iş bölümü oluşmuştur. Diğer taraftan, AB ülkelerinin Çin ve Asya ülkeleri ile olan ticaret açığı artmaya devam etmiştir. AB yatırımları, genişlemenin ilk yıllarını takiben MDAÜ'de ücretlerin de yükselmesi ile birlikte AB dışına ve özellikle Çin'e yönelmeye başlamıştır. Bu nedenle AB'de birçok üye ülkenin ciddi bir ekonomik sıkıntı ile karşılaşmaya başladıkları söylenebilir. Örneğin, AB'nin Çin'e karşı dış ticaret açığı 2001 yılında 51 milyar dolardan 2007 yılında üç kat artarak 157 milyar dolara yükselmiştir. Dünya ticaretindeki payı bir hayli yüksek olan ve AB'nin iktisadi açıdan lokomotifini kabul edilen Almanya dahi Çin ile dış ticaretinde açık

vermektedir. Bu durum da kendi içinde bir hokey sopası oluşturmaktadır. Daha önce AB içinde genişleme sürecinde MDAÜ'deki düşük ücretlerin Batı Avrupalı AB ülke vatandaşlarının işlerini elinden alacağı kaygısıyla söylenen 'Polonyalı muslukçu' tehlikesi (!) artık kıta dışından gelmektedir.² Elektronik, tekstil ve otomotiv sektörlerinde Çin ve Uzak Doğu ülkelerinin MDAÜ'nün yerlerini almaya başlaması, bu kısa süreçte (hokey sopası) küreselleşme bahsinde söz edilen yeni işlerin yaratılmaması ve uyum sürecinin kısa dönemli maliyetleri göz önüne alındığında ticaret politikasının ana hatları da ortaya çıkmaktadır.

ABD ekonomisine geri dönecek olursak, Deardorff'un sıralamasından hareketle, ABD'de cari açık en kritik göstergelerin başındadır. Cari açık 2007'de GSYİH'nin yüzde 7'sine ulaşmıştır. Bu rakam 1980'lerde ulaşılan ve o zamana kadar rekor seviye olan yüzde 3,4'ün de iki katıdır. Böyle bir gelişme, Deardorff'un da dikkat çektiği üzere, hem Amerikan ekonomisini hem de dünya ekonomisini çok yakından ilgilendirecek bir noktadır. Çünkü bu noktada açığın nasıl finanse edileceği tartışması başlamaktadır. Peterson Uluslararası İktisat Enstitüsü'nden Bergsten'e (2007) göre, ABD bu açığını kapatabilmek için dış dünyadan, hemen her işgününde, yaklaşık olarak 4 milyar dolar sermaye girişi sağlamalıdır. Ayrıca ABD'nin yatırım için dışarı yolladığı sermaye ihracı da dikkate alındığında bu rakam 8 milyar dolara ulaşmaktadır.

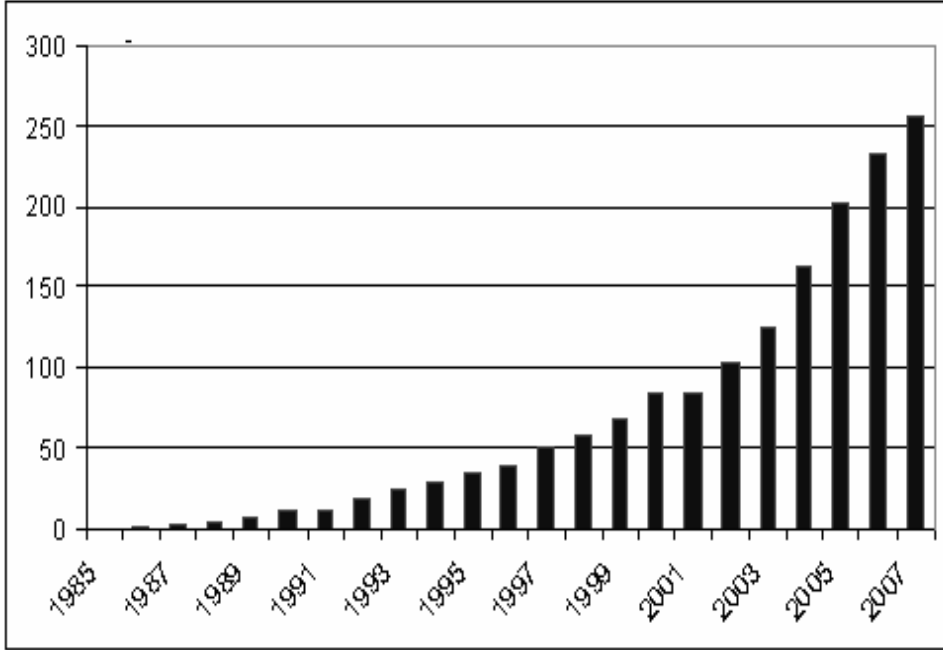
ABD ekonomisi ve dış ticareti açısından göze çarpan önemli bir gelişme ise *dış ticaret açığı* ve özellikle bu açığın önemli bir boyutunu oluşturan Çin ile yapılan ticaretteki dengesizliktir. 1985 yılında ABD'nin Çin karşısındaki hemen hemen mevcut olmayan ticaret açığı zaman içinde giderek yükselmiş ve Grafik 6'dan da görüleceği üzere 2007 yılında 256 milyar doları bulmuştur. Bu artışın son yıllarda yine hokey sopasına benzer bir şekil aldığı anlaşılmaktadır.

Üstelik ABD sadece Çin'e karşı değil, diğer başka ülkelere karşı da ticaret açığı vermektedir. Çin'den kaynaklanan açık bunun boyutunu daha da artırmaktadır. Diğer taraftan, başta bahsedilen temel sorun olarak cari işlemler açığı ise önemli ölçüde dış ticaret açığı tarafından tetiklenmekle

---

² 'Polonyalı muslukçu' kavramı daha ziyade AB içinde serbet dolaşıma yönelik olsa da, üçüncü ülkelere kayacak AB yatırımları sonucu oluşacak işsizlik tehlikesi söz konusu olduğunda da bir anlamda geçerlidir.

birlikte, Çin ya da diğer ülkeler ile olan ticaret açığının düşürülmesi cari açığın milli gelire olan oranının sürdürülebilir bir seviyeye çekilmesi (örneğin GSYİH'nin yüzde 2 ya da 3'üne) için tek başına yeterli olmayabilir. Temel sorun ABD ekonomisinin makroekonomik şartlarından kaynaklanmaktadır. Ancak ticaret dengesinin sağlanması için ABD açısından ihracat ve 'talep yönlü pazara giriş' halen önemlidir.

Grafik 6. 1985-2007 Arası ABD'nin Çin'e Karşı Dış Ticaret Açığı
(Milyar \$ Olarak)

Kaynak: US Census Bureau (2008)'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin Çin ya da diğer dış ticaret fazlası veren ticaret ortaklarının ürünlerine karşı spesifik korumacı politikalar izlemesi, ya da bir zamanlar Japonya'ya karşı uygulamaya çalıştığı haksız ticarete karşı uygulama araçlarına (ABD Ticaret Yasası'nın 301. bölümü gibi) yönelmesi hem DTÖ kurallarını zorlayacak, hem de ABD'nin güvenilirliği bakımından soru işaretleri yaratacaktır. Üstelik ilginç biçimde bu türden ticaret politikası koruma araçlarının hedefi de bir ölçüde yine Çin'de üretim yapıp ABD'ye mal satmaya çalışacak Amerikan şirketleri olacaktır. Bu konu başta bahsedilen *küreselleşme* olgusu ile de yakından ilgilidir. Küreselleşen dünya ekonomisi hareketli olmayan ve aynı sınırlar içinde kalmaya devam

eden üretim faktörlerini de (emek gibi) uluslararası rekabete ayak uydurmaya zorlamaktadır. Yüksek işgücü maliyetleri, rekabeti zorlayan çalışma yasaları vb. hukuki düzenlemeler ve ağır vergi yükü ise sermaye gibi hareketli üretim faktörleri bakımından cazibe oluşturmamaktadır.

Çin ile olan dış ticaret açığının temel nedenlerinden sayılan bir önemli etken ise aşırı değersiz (Çin ulusal para birimi) renminbidir. Amerikan yönetiminin Çin'e karşı para birimini yeniden gözden geçirmesi ve revalüe etmesi için yaptığı baskılar bilinmektedir. Çin ile rekabet edebilmek için diğer Asya ülkeleri ile kalkınmakta olan ülkelerin de (hatta belki ileride AB'nin) benzer kur politikaları izlemesi sonucu, ABD'nin bu ülkelerle olan dış ticaret açığı giderek yükselmektedir. Bergsten (2007) cari açığın da makul seviyeye çekilebilmesi için; Çin üzerinde baskının artması ve Çin'in bir 'manipülatör' olarak adlandırılması, Çin'in para birimini kasten değersiz tutmasının aslında DTÖ kurallarına da aykırı bir tür sübvansiyon oluşturduğu ve bu açıdan uygulanacak yaptırımların DTÖ kuralları ile tamamen uyumlu sayılabilmemesinin zamanının geldiğini iddia etmektedir. ABD'nin bu baskısının cari açık ve ticaret sistemi üzerinde ne gibi bir etki yaratacağı tartışmalı olmakla beraber, hokey sopalarının şekli akla geldikçe bu türden talep ve öneriler giderek daha fazla gündeme gelmektedir.

Bu noktada, genel ekonomik eğilimler ve ABD ekonomisinin içinde bulunduğu durum ele alındığında farklı yaklaşımlar yoluyla değerlendirmeler yapmak, Deardorff'un yazısında açıkça belirtmediği ilişkileri kavramak ve dünya ticaret sistemine etkisini vurgulamak bakımından yararlı olabilir.

Bu yaklaşımlardan ilkinde göre (IMF, 2008), ABD ekonomisindeki gelişmeler küresel dengeleri etkilemeye devam etmekle birlikte, eskisine nazaran daha zorlu bir süreç başlamıştır. Bu gelişmeler ani değişimlerin yaşandığı bir döneme işaret etmektedir. Yine cari açıktan başlanacak olursa, açık giderek artmış ve daha önceki dönemlerle kıyaslandığında ciddi boyutlara varmıştır. Bu açığın azımsanamayacak bölümünü ise (yukarıda bahsedildiği üzere) ABD'nin dünya ekonomisinde rekabet yaratmaya başlayan ülkelerle olan dış ticaret açığı oluşturmaktadır. Bu elbette ABD'nin dış ticaret politikası ve dünya ticaretindeki konumu göz önüne alındığında dünya ticaret sistemini etkileyecek bir gelişmedir. Dolayısıyla, cari açık ve ticaret açığının finansmanı da açığın artması ile birlikte giderek önem

kazanmaktadır. Cari açığın giderilmesinde döviz kuru üzerindeki baskı sürecektir.

ABD ekonomisi açısından kayda değer bir diğer önemli gelişme ise, 2007 yılı ortalarında beliren mali krizdir ve mali piyasalarda oluşan baskının döviz kuru üzerindeki etkisini de burada vurgulamak gerekir. Kriz döneminden itibaren Amerikan devlet tahvili ve yatırım araçlarına yabancı yatırımcıların güveni, bu varlıkların getirisi; ABD ekonomisinin büyümesi konusundaki beklentinin düşüşü ve faiz oranlarındaki iniş ile birlikte azalmıştır. Dolayısıyla, ABD dolarının değer kaybı son dönemde artmaya başlamıştır. Bu durum, her ne kadar ABD ihracatında bir canlanma yaratacak ve cari işlem açığının düşürülmesine katkı sağlayacak olsa da, ABD'nin ciddi ticaret açığı verdiği Çin'in para birimi renminbinin değerinin de düşük olması, ABD'nin dikkatini bu ülkeye yoğunlaştırmaya devam etmesine yol açmaktadır.

Doların değer kaybı ile birlikte, fiyatları daha ziyade dolara endekli petrol, enerji, maden ve tahıl ürünlerindeki nispi ucuzlamanın da bu ürünlere olan talepteki canlanmaya etki ettiği söylenmektedir. Aynı şekilde, dolardaki değer kaybının dolara endekli mali araçların getirilerini azaltmasının bazı yatırımcıları bahsi geçen emtialara yönelttiği ve fiyat artışlarında spekülasyon bir neden yarattığı da iddia edilmektedir. Tüm bu faktörlerin kısmi etkisi kabul edilebilir. Bununla birlikte sonuç değişmemektedir: Petrol ve emtia fiyatları artmakta ve ABD ekonomisine ilişkin endişeler devam etmektedir.

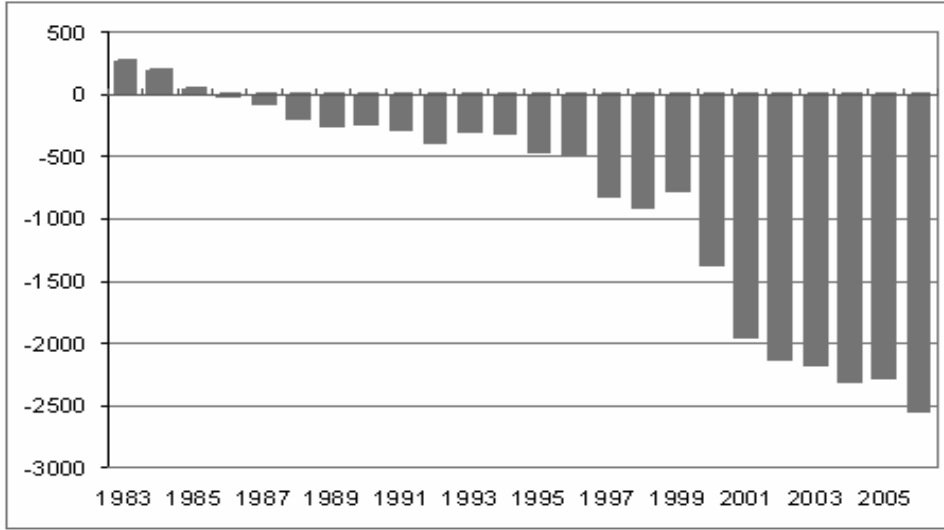
Ticaret politikası yönüyle konuya yaklaşıldığında, korumacı bir politikanın benimsenmesi makroekonomik sorunların çözümüne katkı sağlamayacağı gibi, ABD'nin ihracat potansiyelini de engelleyecektir. Zira sorun ticaret politikasından değil iç ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca korumacı politikalar diğer ülkeleri de ABD'nin ticari engellerine karşı engeller koymaya zorlayacaktır. Bu durum, GATT/DTÖ ilkeleri çerçevesinde açık ve liberal bir ticaret sistemine halen ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

İkinci yaklaşıma (Mussa, 2008) göre ise artık ABD'nin küresel ekonomi üzerindeki etkisi azalma sürecine girmekte, hatta giderek tersi durumun (örneğin petrol ve gıda fiyat artışlarının enflasyonist baskısı, dış kaynak ihtiyacının artması, doların değer kaybı) ABD üzerindeki etkisi ön plana çıkmaya başlamaktadır.

Buna göre denklemi çözmeye ABD cari açıkları yerine dünyadaki büyüme hızından başlamak yararlıdır. Çin, Hindistan ve diğer Asya, Latin Amerika ve Rusya ekonomilerindeki büyüme Amerikan ihraç potansiyelini harekete geçirebilecektir. Özellikle Deardorff'un da belirttiği doların değerinin (ticaret-ağırlıklı dolar endeksi) düşmeye devam etmesi durumunda, cari açıkların kapatılması bakımından da olumlu bir seyir izlenebilecektir. Ancak bu durumda ticaret engellerinin kaldırılması önemlidir. Diğer taraftan, doların değerinin düşük kalmasını zorlayan faktörlerin (cari açık, milli gelirden düşüşün yatırımlara olumsuz etkisi, avronun etkisi vd.) güçlü etkisi dikkate alındığında, enflasyonist bir baskının oluşması mümkün olabilecektir. Deardorff konuşmasında para otoritelerinin bu konuda basiretli bir tutum izlemelerinin önemini vurgulamıştır. Ancak artan enflasyon baskısı ABD Merkez Bankası'nın faiz oranlarında indirime gidebilme imkanını daraltmaktadır. Bunun ekonomik büyümeye olumsuz etkisi ise petrol, enerji ve gıda fiyatlarındaki artış ile eşanlı olarak daha da artacaktır. Bu durumda ABD ekonomisinin, özellikle petrol vb. gelirleri olan Körfez ülkeleri gibi ülkeler ile ticaret fazlası veren Rusya ve Çin gibi ülkelerden giren dış sermayeye bağımlılığı artacaktır. Nitekim özellikle bu ülkelerden devlet-kaynaklı yatırım fonlarının (*sovereign wealth funds*) ABD'de mali piyasalara yatırım yapmaya başladığı ve ardından sanayi kuruluşları ve gayrimenkul yatırımlarına yöneldiği görülmektedir. Başta petrol ve doğal kaynaklar olmak üzere farklı gelirlerden oluşan söz konusu fonların en büyük 20 tanesinin içinde bir tek ABD fonu mevcuttur ve bu da Çin Yatırım Kurumu fonunun ancak beşte biri büyüklüğe sahiptir. Buna karşın, Abu Dhabi Yatırım İdaresi fonu ise tek başına ABD cari açığını karşılayacak düzeydedir. Aslında bu durum sadece Bhagwati'nin kalaydeskobundaki değişime değil, dünyadaki servetin de farklı coğrafyalara kaymaya başladığına işaret etmektedir. Özellikle son dönemde artan petrol ve enerji fiyatları ile bu fonların daha da güçlendiği söylenebilir. Bu bakımdan önemli olan, bu fonların ne kadar süre ABD'nin cari açığını kapatmaya devam edeceği ile ilgilidir.

Grafik 7'den de görüleceği üzere, ABD'nin dış kaynak bağımlılığı giderek artmış ve bir başka hokey sopasını ortaya çıkarmıştır. Bu durum ABD ekonomisinin dış borç alışkanlığını da körüklemiştir. Bu bakımdan bütçe açıklarının azaltılması uzun vadede ciddi önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra daha fazla 'talep yönlü dış pazarlara giriş' (ihracat) imkanının

geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sonucunu ise ticarete engellerin kaldırılıp serbestinin artırılması için Doha sürecinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Grafik 7. 1983-2006 Arası ABD'nin Yıl Sonu Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu (Milyar \$ Olarak)

Kaynak: US Bureau of Economic Analysis (2008).

Bu yaklaşımlardan hareketle varılabilecek sonuç, dünya ticaret sisteminin serbest ticaret akışını devam ettirecek şekilde ilerlemesinin gerekliliğidir. Bu öncelikle DTÖ Doha Turu sürecinden geçmektedir. Ne var ki, Doha çok taraflı ticaret müzakereleri, Deardorff'un vurguladığı ve aşağıda değinilen bazı nedenlerden dolayı tıkanıklığa uğramıştır. Buna paralel olarak, bölgesel ticaret düzenlemeleri alternatif bir sistem olarak rağbet görmeye başlamıştır. NAFTA dışında bu türden yöntemlere soğuk bakan ve daha ziyade GATT/DTÖ çok taraflı sisteminin öncülüğünü yapan ABD'nin, uluslararası ekonomide hegemon gücünü yitirmeye başlaması sonucu bölgesel anlaşmalara yönelmesi ise bu bakımdan tesadüfi değildir.

V. DÜNYA TİCARET SİSTEMİ VE DOHA TURU

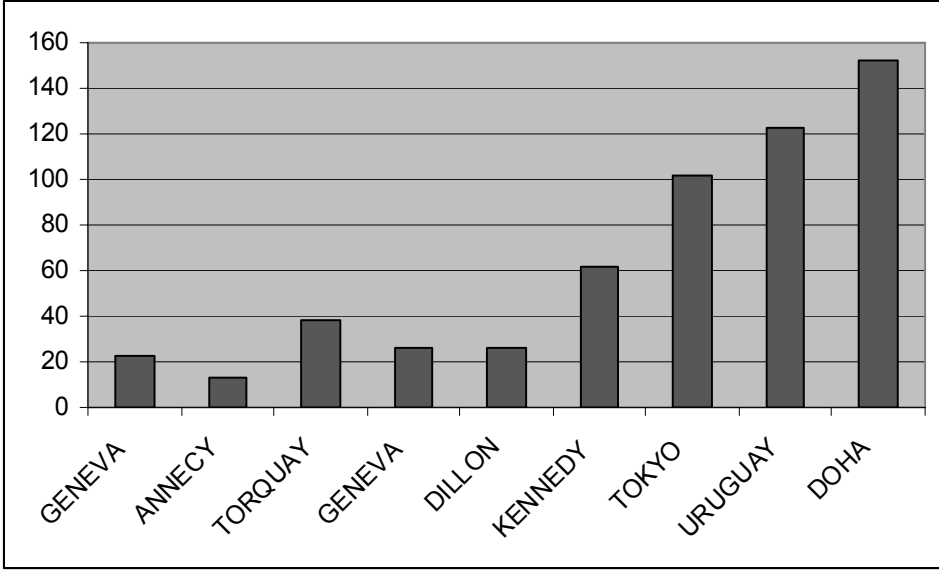
DTÖ'de başarısız geçen 1999 Seattle zirvesinden sonra geleceğe dönük umutları korumak amacıyla 2001 yılında Doha Turu başlatılmıştır. Ancak DTÖ çerçevesinde yapılan 2003 Cancun ve 2005

Hong Kong Bakanlar Toplantıları da gündem konusunda anlaşmazlıkları çözemeyen başarısız ya da etkisiz zirveler olarak DTÖ tarihindeki yerlerini almıştır. Doha müzakereleri 2006 yılında askıya alınmış bulunmaktadır. Bu durum siyasi anlamda Turun geleceğine ilişkin ciddi bir endişe yaratmıştır. Zira 2007 yılında yapılması gereken mutabakat Bakanlar Konferansı yapılamamıştır. Temel anlaşmazlıkların çözümü için önemli olan tarım ve tarım-dışı ürünlerde pazara giriş alanlarında "modaliteler" konusunda özellikle 2007 yılı içinde çalışmalar teknik düzeyde devam etmiş ve Şubat 2008 taslak modaliteleri ortaya konulmuştur. Temmuz 2008'de Tura devam edebilmek amacıyla yapılan mini-Bakanlar zirvesinde de bu kez özellikle GYÜ'lerin üzerinde durduğu hassas tarım ürünlerinde korunma ve özel korunma mekanizmaları (special safeguard mechanism) konusunda bir anlaşmaya varılamaması sonucu Temmuz 2008 paketi olarak bilinen bu girişimden de istenilen sonuç alınamamıştır. Tüm bunlar DTÖ açısından bir güvenilirlik sorunu yaratmaktadır.

Bununla birlikte, DTÖ çok taraflı ticaret sistemine olan ilgi, Deardorff'un da belirttiği gibi, üye sayısının artışı ile devam etmektedir. DTÖ'nün üye sayısı kuruluşundan bu yana artmaktadır. En son Ukrayna'nın (16 Mayıs 2008) ve Cape Verde'nin (23 Temmuz 2008) de katılımlarıyla günümüzde DTÖ'nün toplam üye sayısı 153'e ulaşmıştır. Ayrıca 30 kadar ülke üye olabilmek için katılım sürecine devam etmektedir. Durum çok daha öncesinden -GATT döneminden itibaren- ele alınacak olursa, dünya ticaret turlarına katılan ülke sayısının çok arttığı görülmekte, hatta Grafik 8'de görüldüğü gibi burada da bir hokey sopası ile karşılaşmaktadır. İlk turda 23 olan ülke sayısı Doha Turunda 141'e ulaşmıştır (yeni üyelerle 153). Ayrıca ülkelerin (kalkınmakta olan ülkeler dahil) DTÖ'nün kuruluşu ile birlikte anlaşmazlıkların halli mekanizmasını da etkin bir şekilde kullanmaya başladıkları gözden kaçmamaktadır. Bununla birlikte, DTÖ süreci bölgesel ticaret düzenlemelerine olan ilginin önünü kesmemektedir. Bu çerçevede, sadece ABD'nin değil, AB'nin de bölgesel (tercihli) anlaşmaları ticaret politikasının önemli bir unsuru haline getirdiği iddia edilebilir.³

---

³ AB'de çok taraflılıktan tercihli (bölgesel) ticaret politikasına yönelimin altında yatan faktörlerin bir analizi için bkz. Woolcock, 2007.

Grafik 8. GATT/DTÖ Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerine Katılan Ülke Sayısı

Kaynak: DTÖ internet sitesi (<http://www.wto.org>)

Bölgesel ticaret anlaşmalarının ortak özellikleri konusunda analizler yapmak zordur. Bununla birlikte, bu anlaşmaların genel seyri hakkında bazı sonuçlara varabilmek de mümkündür. İlk önemli nokta, daha küçük ölçekte de olsa bu anlaşmaların DTÖ çok taraflı ticaret sistemi gibi ticarete serbestleşmeyi hedeflediği ileri sürülmekte; bu bakımdan DTÖ sistemini tamamlayıcı bir rol oynadıkları iddia edilmektedir. Diğer taraftan, bunların tüm ilgiyi DTÖ kanallarından başka alanlara çektikleri ve söz konusu düzenlemeye/anlaşmaya dahil olmayan ülkelere karşı ayrımcılık yaptıkları da dikkate alınacak olursa, DTÖ'ye bir alternatif oluşturdukları ve zarar verdikleri de söylenebilir. İkinci olarak, bu düzenlemeler DTÖ müzakerelerindeki gündemin çok ötesindeki konuları, hatta bazen DTÖ müzakerelerine alınmasına karşı konulan hassas bazı başlıkları içerebilmektedir. Özellikle ulusal ekonomik düzenlemelere ilişkin bu konular zaman zaman baskı yoluyla grup içindeki diğer taraflara dayatılabilmektedir. Buna en tipik örnek ABD ve AB'nin çalışma ve çevre standartlarına ilişkin DTÖ'de kabul ettiremedikleri kendi düzenlemelerini esas alacak araçları, diğer ülkelerle yaptıkları serbest ticaret anlaşması vb.

düzenlemeler yoluyla gündeme getirmeleridir.⁴ Üçüncü önemli nokta ise, bu düzenlemelerin artık sadece kalkınmışlık düzeyi benzer değil, farklı ülkeler arasında da yapılmaya başlanmasıdır. Bu anlaşmalar ABD-Ürdün ya da AB-Güney Afrika serbest ticaret anlaşmalarında olduğu gibi, Kuzey-Güney arasında da yapılabilmektedir. Benzer biçimde, bu düzenlemelerin artık sadece bölgesel temelde değil, uzak coğrafyalar arasında da yapılmaya başlanması söz konusudur (AB-Güney Kore, ABD-Singapur vb.). Ayrıca bu bölgesel düzenlemeler, Amerika Kitası Serbest Ticaret Bölgesi gibi kıta bazında daha geniş çaplı girişimleri de içermektedir (Fiorentino ve diğerleri, 2007).

VI. DÜNYA EKONOMİSİNİN HOKEY SOPALARI, KÜRESELLEŞME VE DÜNYA TİCARET SİSTEMİNE ETKİLERİ

Yukarıda bahsedilen ekonomik göstergelerdeki değişimlerden (hokey sopaları) hareketle ve Deardorff'un vurgulamaya çalıştığı bulgular çerçevesinde dünya ticaret sisteminin ve DTÖ'nün geleceğine ilişkin kısa bir değerlendirme yaparken, bu aşamada bazı genel tespitlerin ortaya konulmasıyla yetinilecektir. Bu hipotezlerin elbette daha somut araştırmalarla desteklenmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Ancak bu aşamada düşünce egzersizini genişleterek geleceğe dönük bazı tartışmalara ışık tutmak yararlı olacaktır.

Ekonomik büyüme ve nüfus artışının beraberinde getirdiği küresel talep artışı, uzun vadede üretimin daha sürdürülebilir koşullarda yapılabilmesi ihtiyacını da doğuracaktır. Dolayısıyla, ülkelerin üretim sürecinde sadece sermaye, teknoloji ve emek (düşük ücretli veya nitelikli ve yüksek ücretli) değil, ham madde ihtiyacı da artarak devam edecektir. Petrol, enerji, maden ve tahıl ürünleri gibi kaynakların (hatta su, temiz hava, çevre vb.

---

⁴ AB'nin rekabet şartlarını eşitlemek kaygısıyla (aslında rekabet gücünü kaybetme süreciyle birlikte) pek çok ülkeye, ama özellikle son dönemde Çin'e karşı, pazarlarını yeterince açmadığı ya da Avrupa firmalarının bu ülkeye ihracatları ve yatırımlarına karşı ayrımcılık yaptığı iddiasıyla baskı uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Çin'in sağlık ve güvenlik standartları, yabancı kuruluşların lisans almada uğradığı ayrımcılık, Çin firmalarının doğrudan nakdi yardımlarla sübvansede edilerek kayırılması, ucuz enerji kredisi almalarının sağlanması, kamu ihalelerinde şeffaf olmayan yöntemlerle yabancıların dışlanması, fikri mülkiyet haklarının ihlali gibi konularda AB'nin ciddi tepkileri mevcuttur. Bkz. Grant ve Barysch, 2008.

tüm ortak küresel kaynakların) maliyetinin artması ve artan talep karşısında arz sorununun belirmesi, uluslararası iktisadi rejimlerin de gözden geçirilmesine ve dönüşümüne yol açacaktır. Deardorff'un 'ülkelerin ham madde arzını sağlayan pazarlara yönelik' girişimleri konusundaki tespiti önemli bir gerçeği yansıtmaktadır. Özellikle, uzun vadeli üretim sürecinin gerektirdiği ham madde ihtiyacını karşılamaya yönelik yatırımlar (örneğin Çin'in Afrika'da yeni petrol kaynaklarına yönelik girişimleri⁵ ve belki de ABD'nin Orta Doğu ve Irak politikası), yeni araştırma alanları ve teknolojik gelişmeler (şeker ve pirinç gibi ürünlerden enerji/benzin üretme girişimleri) bu yöndeki görüşleri desteklemektedir.

Deardorff'un, bu durumun dünya ticaret sistemine etkileri bağlamında bahsettiği ve GATT'ın kuruluş dönemlerinde arz fazlasının başka ülke piyasalarına yönlendirilebilmesi amacıyla tarifelerin indirilmesi için tasarlanan sistemin yararlılığının, günümüzde talebin arzı geçmesi ile sorgulanabilir hale geldiği saptaması son derece önemlidir. Doha Turu müzakerelerinin tıkanıklığa uğraması GATT/DTÖ sistemine olan ilginin bu nedenle azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, sisteme olan ilgi, üye sayısının ve dolayısıyla müzakerelere katılan ülke sayısının artışının da gösterdiği gibi, en azından şimdilik kaybolmaya yüz tutmuş görünmemektedir.⁶

Diğer taraftan, küresel talep artışları piyasayı genişletmektir. Dolayısıyla, artık ülkelerin kendi iç piyasalarında dar bir talebi karşılamak için mücadele etmek ve korumacı ticaret politikalarında ısrar etmek ihtiyaçlarının azalmış olması gerekmektedir. Bununla birlikte, geleneksel korumacılık politikasının ardında yatan motiflerin halen devam etmekte olduğu dikkate alınacak olursa, günümüzde de korumacılık-serbest ticaret tartışmasının devam ettiğini kabul edebiliriz. Nitekim ticaret diplomasisi literatürü, yerli

---

⁵ 2006 yılında günlük petrol ihtiyacı 3,5 milyon varil olan Çin'in 2030 yılındaki günlük ihtiyacının 13,1 milyon varile çıkması beklenmektedir. ABD ve AB ile diğer gelişme yolundaki ülkeler için de bu yönde gelişmeler beklenmektedir. Tüketim ihtiyacının da ileride ciddi hokey sopalarını ortaya çıkarması mümkün gözükmektedir.

⁶ Bu yönüyle bakılınca, uluslararası ticaretin yoğun rekabet ortamında ayrımcılığa uğramadan pazara giriş imkanı arayan özellikle kalkınma yolunda ülkeler ile sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerin sisteme olan ilgileri devam etmekte ve bu ülkeler Doha Turunda aktif olarak rol oynamaya çalışmaktadır.

üreticileri korumak ve iç pazarı yabancı ürünlere kaptırmamak amacıyla yönelik tarım sübvansiyonlarına, emek yoğun sektörlerde tarife indirimlerine yönelik modalitelerin oluşmasındaki uzlaşmazlıklara, hizmet ticaretine getirilen engellere ve anti-damping ve korunma hükümleri çerçevesinde koruma araçlarına ilişkin tartışmalarla doludur. Yani küreselleşmenin getirdiği etkiyle 'talebi karşılamaya yönelik piyasaya giriş' çabaları ortadan kalkmamıştır ve devam etmektedir. Yabancı ülkelerin piyasalarına girişte karşılaşılan engellerin haksızlık yarattığını iddia ederek bu ülkelerin daha açık ticaret ve ekonomi politikaları izlemeleri yönünde bir baskının arttığı görülmektedir. Küreselleşme iktisadi mübadeleyi daha dinamik ve karmaşık hale getirdikçe, başka ülkelerin iç uygulamaları (devlet yardımları, yerli şirketlere verilen sübvansiyonlar, ürünlerde sağlık ve güvenlik standartları, rekabet politikası, kamu ihalelerinin şartları, yatırım koşullarında yerli ve yabancı firmalara karşı uygulamalar, vergi politikası, çevre düzenlemeleri, emek piyasası ve çalışma koşullarına ilişkin mevzuat ve uygulamalar, gümrük uygulamaları vb.) rekabet edebilirlik, pazar paylaşımı kaygısı vb. nedenlerden ötürü diğer ülkeleri de (ve bunların firmalarını) giderek daha fazla ilgilendirir hale gelmektedir.

Bu bağlamda özellikle ABD ve AB'nin ticaret politikası zamanla, diğer ülkelerin (Çin başta olmak üzere Asya ülkeleri, Latin Amerika vd.) iç iktisadi düzenlemelerine ve bunun ABD ve AB standartları doğrultusunda dönüşümüne ilişkin baskılara yönelik bir düzleme doğru kaymıştır.⁷

GATT/DTÖ sistemi bu yönde bir değişime göre kurgulanmadığı, daha ziyade sınırdan meydana gelen ticaret engellerini kaldırmaya yönelik olarak düşünüldüğü için, bu anlamda yetersizlikler gösterebilmektedir. Nitekim bahsi geçen iç düzenlemelere yönelik alanların DTÖ gündemine getirilebilmesi maksadıyla özellikle AB tarafından başlatılan ve Singapur konuları (yatırımlar, rekabet, kamu alımları gibi) olarak bilinen girişim, bu konuya hassas yaklaşan kalkınmakta olan ülkelerin koalisyonunun (örneğin G-20⁸) direnci ile karşılaşarak gündemden düşmüştür.

---

⁷ AB'nin bu çerçevede değişen ticaret politikası algılaması için bkz. Young ve Peterson, 2006. ABD'nin benzer yönde oluşan ticaret stratejisinin bir analizi için bkz. Destler, 2005. Ayrıca bkz. Barton ve diğerleri, 2006 (özellikle 5. bölüm).

⁸ G-20 grubu, Brezilya, Hindistan, Arjantin, Güney Afrika ve Çin'in başını çektiği ve özellikle Kankun müzakereleri öncesi ve sonrasında etkin rol oynayan ve gelişmişlik düzeyi görece

Bu değişen ticaret politikası algılaması aslında ‘arz yönlü’ piyasaya girişten ziyade yine ‘talep yönlü’ piyasaya girişe ilişkindir. DTÖ sisteminin temel sorunu, daha çok değişen güç dengelerinin yarattığı düzen (kaleydeskop mukayeseli avantajlar) ve bu yeni düzenin ihtiyaçlarına cevap verecek kurumsal ve anayasal eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu durumda DTÖ çok taraflı sistemi, bölgesel ya da iki taraflı bir tercihliliğe dayanan alternatif bir sistemin gelişiminin önünü kesmemektedir. Gelişmiş ülkelerin kendi isteklerini ve gündemlerini daha rahat yürütebileceği bir çerçeve sunan bölgesel ticaret düzenlemeleri, diğer pek çok ülke için ise pazarını kaybetmeme ve mevcut tercihli imkanlarını sürdürebilme olanağı sağlamaktadır. Bu nedenle bu düzenlemeler de yukarıda değinildiği üzere bir hokey sopası oluşturmaktadır.

Üretim arzının güvenlik altına alınması önemli olmakla birlikte, bu Doha Turundaki tıkanıklığın, bölgeselleşme eğilimlerinin veya cari açıkların ana nedeni değildir. Diğer yandan, milli gelir ve talep artışının ham madde ihtiyacını artıracakğı kesindir. Ancak bu ticaret politikası dışındaki nedenlerden kaynaklanan bir durumdur ve dünya kaynaklarının idaresi ile ilgilidir. Bu bakımdan ticaret politikası araçları ile (örneğin korumacı politikalar uygulayarak) konuya yaklaşmanın yararı tartışılır.

Aynı şekilde ABD’de cari işlemler açığı da yapısal nedenlerle ilişkilidir ve korumacı politikalara doğru bir kayış sorunun çözümünde ciddi bir yarar sağlamayacaktır. Bununla birlikte, makroekonomik faktörlerin ticaret sistemine yakın etkisi, ileride daha kapsamlı ve dinamik bir uluslararası küresel yönetim sürecine olan ihtiyacı artırmaktadır. Nitekim DTÖ’nün kurulmasına ilişkin Marakeş Deklarasyonu’nda, ‘ticaret politikası dışından kaynaklanan zorlukların ticaret alanındaki önlemlerle çözülemeyeceği’ belirtilmektedir. DTÖ Anlaşmasının 5. maddesinde ise ilgili alanlarda çalışan diğer uluslararası kuruluşlarla etkin işbirliği için gereken düzenlemelerin önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, birbiri ile eş zamanlı oluşan hokey sopalarının işaret ettiği gelişmeler (cari açık, ticaret açığı, döviz kuru düzenlemeleri, ham madde ve diğer kaynaklara olan talep artışı, iklim değişikliği vb.) küresel ekonomik rejimlerin (ticaret, para, finans, kalkınma, çevre, çalışma hayatı vd.) birbiri ile uyumlu ve etkin bir

---

yüksek kalkınmakta olan ülkelerden oluşan bir koalisyon olarak Doha Turunda aktif bir tutum sergilemektedir.

şekilde yönetişimini gerektirecektir. Küresel yönetişimin yeniden yapılanmaya olan ihtiyacı ise açıktır.⁹

KAYNAKÇA

- Barton, J.H., J.L. Goldstein, T.E. Josling ve R.H. Steinberg, 2006. *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*, Princeton: Princeton University Press.
- Bergsten, F., 2007. Currency Misalignments and the US Economy- Testimony, <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=735>, Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2008.
- Bhagwati, J.N. ve V.H. Dehejia, 1994. "Freer Trade and Wages of the Unskilled: Is Marx Striking Again?" J.N. Bhagwati ve M. Koster (Der.), *Trade and Wages: Leveling Wages Down?* içinde, Washington, DC: American Enterprise Institute.
- Destler, I.M., 2005. *American Trade Politics*, 4. bası, Washington, DC: Institute for International Economics.
- DTÖ, 2007. *International Trade Statistics*, Cenevre: DTÖ.
- DTÖ, 2004. *The Future of the WTO: Addressing Institutional Challenges in the New Millenium (Report by the Consultative Board to D-G Panitchpakdi)*, Cenevre: DTÖ.
- Fiorentino, R.V., L. Verdeja ve C. Toquebouef, 2007. "The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update," WTO Discussion Paper No.12, Cenevre: DTÖ.
- Grant, C. ve K. Barysch, 2008. *Can Europe and China Shape A New World Order*, Londra: Centre for Economic Reform.
- Hufbauer, G.C., 1991. "World Economic Integration: The Long View," *International Economic Insights* 2(3): 26-27.
- IMF, 2008. *World Economic Outlook 2008*, Washington, DC: IMF.
- KITCO, 2008. KITCO Base Metals, <http://www.kitcometals.com>, Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2008.

⁹ DTÖ'nün uluslararası kuruluşlarla uyumlu ve eşgüdümlü hareket edebilmesinin önemine ilişkin öneriler sıklıkla yapılmaktadır. Bu bağlamda DTÖ eski Genel-Direktörü Panitchpakdi'ye sunulan Danışma Kurulu raporu ('Sutherland Raporu' olarak bilinmektedir) da bu noktaya dikkat çekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DTÖ, 2004.

- Krugman, P., 1995. "Growing World Trade: Causes and Consequences," *Brookings Papers on Economic Activity* 26 (1): 327-377.
- Mussa, M., 2008. Global Economic Prospects 2008/2009: Hoping for a Global Slowdown and a US Recession, <http://www.petersoninstitute.org/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=904>, Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2008.
- Overseas Development Institute, 2008. "Rising Food Prices: A Global Crisis," Briefing Paper No. 37, Londra: ODI.
- US Bureau of Economic Analysis, 2008. International Economic Accounts, NIIIP, <http://www.bea.gov/international/index.htm#iip>, Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2008.
- US Census Bureau, 2008. Foreign Trade Statistics, Trade in Goods with China, <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2008.
- US Energy Information Administration, 2006. Country Analysis Briefs-China, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/China/pdf.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2008.
- Venables, A.J., 2001. "Geography and International Inequalities: The Impact of New Technologies," *Journal of Industry, Competition and Trade* (1): 135-159.
- Woolcock, S., 2007. "European Union Policy Towards Free Trade Agreements," Working Paper No. 2007-3, Brüksel: ECIPE.
- World Energy Council, 2007. 2007 Survey of Energy Resources, http://www.worldenergy.org/documents/ser2007_final_online_version_1.pdf, Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2008.
- Young, A. ve J. Peterson, 2006. "The EU and New Trade Politics," *Journal of European Public Policy* 13(6): 795-814.

EK Tablo 1. Dünya Mal Ticareti, Üretimi ve GSYİH (1950-2006)
(Yıllık Ortalama Değişim)

	Değer				Miktar								GSYİH
	İhracat				İhracat				Üretim				
	Toplam	Tarım ürünleri	Yakıt ve maden ürünleri	İmalat sanayii ürünleri	Toplam	Tarım ürünleri	Yakıt ve maden ürünleri	İmalat sanayii ürünleri	Toplam	Tarım ürünleri	Yakıt ve maden ürünleri	İmalat sanayii ürünleri	
1950-63	7,4	3,7	8,5	10,1	7,7	4,5	7,2	8,6	5,2	2,9	4,8	6,6	4,7
1964	11,8	6,9	11,8	15,0	10,9	5,4	8,8	14,9	9,1	4,8	8,6	10,0	7,2
1965	8,3	4,3	7,1	10,9	6,6	5,1	3,2	7,4	5,6	0,0	3,9	9,1	4,1
1966	9,2	4,1	9,8	10,8	7,7	3,7	6,2	10,3	6,6	3,4	5,1	8,3	6,5
1967	5,2	-0,2	5,7	7,7	5,7	2,4	10,3	4,7	4,9	3,3	2,4	5,1	3,7
1968	11,0	4,1	14,2	14,9	10,8	5,7	12,0	17,9	5,9	3,2	7,1	7,3	5,9
1969	14,2	6,9	9,2	16,5	12,2	5,4	6,0	16,5	5,6	0,0	2,2	8,0	6,7
1970	14,6	10,6	13,6	15,4	8,7	3,1	12,4	8,7	5,3	3,1	7,5	5,3	5,1
1971	11,7	7,4	11,3	13,7	7,0	2,0	1,0	9,0	5,0	3,0	4,0	5,0	4,4
1972	18,3	20,3	14,1	19,4	8,4	6,9	6,9	10,1	4,8	0,0	2,9	6,7	5,6
1973	38,4	45,5	47,4	34,1	12,1	0,9	10,2	14,2	8,2	4,9	6,5	9,8	6,9
1974	44,9	21,7	122,9	31,3	5,4	-4,5	-1,7	8,8	2,5	1,9	1,8	3,3	2,1
1975	4,3	1,0	-4,0	8,8	-7,3	1,0	-12,0	-4,0	-1,6	3,6	-6,0	-3,9	1,4
1976	13,1	10,5	16,3	12,8	11,8	7,5	6,8	12,6	6,7	0,9	8,3	8,2	5,1
1977	13,7	13,5	10,6	14,7	4,2	3,5	2,7	5,0	3,9	2,6	3,4	4,5	4,2
1978	15,8	13,3	3,7	21,6	4,7	6,8	5,3	5,9	4,5	3,4	0,8	5,1	4,6
1979	27,0	24,4	47,0	21,3	5,2	4,8	5,9	5,0	3,6	0,8	8,9	4,1	4,0
1980	22,6	13,8	41,8	15,9	2,9	6,8	-6,3	5,9	-0,7	0,9	-2,6	0,7	2,9
1981	-1,2	-1,9	-3,2	-0,7	-0,6	5,0	-9,9	4,0	0,1	3,6	-7,9	0,2	2,0
1982	-6,4	-7,5	-10,6	-3,6	-2,2	-2,0	-5,8	-2,1	-1,0	3,2	-6,9	-1,4	0,8
1983	-2,0	-1,4	-8,0	0,5	2,7	0,2	-0,9	5,1	2,2	0,1	-0,9	3,1	2,9
1984	5,9	5,3	-0,9	8,1	8,5	2,8	4,8	10,8	6,5	5,3	3,8	7,2	4,6
1985	-0,3	-5,7	-3,2	3,8	2,6	-1,2	-1,2	4,8	2,8	2,4	-1,1	3,4	3,5
1986	9,4	11,1	-23,8	20,3	4,0	-1,7	9,1	4,1	2,8	1,8	3,0	3,1	3,4
1987	17,5	14,9	11,0	19,7	5,5	5,6	1,7	6,3	3,5	1,0	1,3	4,4	3,7
1988	13,7	13,1	0,9	16,1	8,5	2,7	5,6	9,5	4,9	1,7	5,3	5,7	4,5
1989	7,8	4,3	15,5	6,9	6,4	3,1	4,4	7,8	3,5	3,4	4,5	3,4	3,8
1990	12,9	4,7	15,6	14,4	3,5	0,7	3,5	5,5	1,3	2,5	1,0	1,0	2,5
1991	1,5	0,8	-6,2	3,3	3,7	3,3	3,4	3,6	-0,4	0,4	-0,5	-0,6	0,8
1992	6,7	7,1	-0,9	8,0	4,8	6,0	4,4	4,7	0,1	2,3	0,8	-0,5	1,1
1993	-0,2	-4,1	-3,5	0,0	4,2	1,0	3,7	4,1	-0,1	0,6	2,0	-0,6	0,9
1994	13,6	15,8	5,1	15,6	9,2	8,7	6,8	11,1	2,8	2,9	1,6	2,9	2,2
1995	19,3	17,3	15,5	20,0	7,3	4,4	4,1	9,0	4,6	2,1	2,2	5,5	2,3
1996	4,6	2,9	13,6	3,5	5,1	4,4	3,4	5,3	3,5	4,3	2,7	3,5	3,3
1997	3,4	-1,3	2,7	4,6	10,0	5,7	7,4	11,0	4,9	2,4	3,3	5,7	3,4
1998	-1,3	-4,7	-20,5	2,3	4,8	1,7	2,9	4,8	2,2	1,6	1,1	2,4	2,1
1999	3,9	-3,7	15,6	3,3	4,6	1,0	-0,5	5,1	3,1	3,3	-1,3	3,6	2,9
2000	12,8	0,8	47,4	10,3	10,7	3,9	4,2	13,6	5,2	1,9	3,7	6,2	4,2
2001	-4,1	0,1	-9,5	-3,8	-0,4	1,6	-0,6	-1,0	-0,7	1,6	-0,1	-1,3	1,5
2002	4,8	6,2	-0,5	5,4	3,5	3,7	0,4	3,8	1,4	1,2	0,1	1,7	1,8
2003	16,9	16,4	24,0	15,8	5,4	3,5	6,1	5,6	4,0	2,8	3,6	4,4	2,6
2004	21,6	15,0	34,7	20,4	9,7	3,9	6,2	11,2	5,2	5,0	4,4	5,4	3,9
2005	13,8	8,2	37,6	9,9	6,5	6,0	3,3	7,4	3,3	1,7	1,5	4,0	3,3
2006	15,5	11,0	27,1	13,1	8,2	5,9	3,1	9,9	2,8	1,0	0,8	3,6	3,6

Kaynak: DTÖ (2007).

EK Tablo 2. Bölgelere ve Seçilmiş Ülkelere Göre Dünya Mal İhracatı
(1948, 1953, 1963, 1973, 1983, 1993, 2003 ve 2006)
(Milyar Dolar ve Yüzde)

	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2003	2006
	Değer							
Dünya	59	84	157	579	1838	3675	7371	11783
	Pay							
Dünya	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kuzey Amerika	28,1	24,8	19,9	17,3	16,8	18,0	15,8	14,2
ABD	21,7	18,8	14,9	12,3	11,2	12,6	9,8	8,8
Kanada	5,5	5,2	4,3	4,6	4,2	4,0	3,7	3,3
Meksika	0,9	0,7	0,6	0,4	1,4	1,4	2,2	2,1
Güney ve Orta Amerika	11,3	9,7	6,4	4,3	4,4	3,0	3,0	3,6
Brezilya	2,0	1,8	0,9	1,1	1,2	1,0	1,0	1,2
Arjantin	2,8	1,3	0,9	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4
Avrupa	35,1	39,4	47,8	50,9	43,5	45,4	45,9	42,1
Almanya	1,4	5,3	9,3	11,6	9,2	10,3	10,2	9,4
Fransa	3,4	4,8	5,2	6,3	5,2	6,0	5,3	4,2
İngiltere	11,3	9,0	7,8	5,1	5,0	4,9	4,1	3,8
İtalya	1,8	1,8	3,2	3,8	4,0	4,6	4,1	3,5
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	-	-	-	-	-	1,5	2,6	3,6
Afrika	7,3	6,5	5,7	4,8	4,5	2,5	2,4	3,1
Güney Afrika	2,0	1,6	1,5	1,0	1,0	0,7	0,5	0,5
Orta Doğu	2,0	2,7	3,2	4,1	6,8	3,5	4,1	5,5
Asya	14,0	13,4	12,5	14,9	19,1	26,1	26,2	27,8
Çin	0,9	1,2	1,3	1,0	1,2	2,5	5,9	8,2
Japonya	0,4	1,5	3,5	6,4	8,0	9,9	6,4	5,5
Hindistan	2,2	1,3	1,0	0,5	0,5	0,6	0,8	1,0
Avustralya ve Yeni Zelanda	3,7	3,2	2,4	2,1	1,4	1,5	1,2	1,2
Altı Uzak Doğu ülkesi	3,4	3,0	2,4	3,4	5,8	9,7	9,6	9,6
Memorandum maddesi								
EB	-	-	27,5	38,6	30,4	36,1	42,4	38,5
SSCB, eski	2,2	3,5	4,6	3,7	5,0	-	-	-
GATT/WTO Üyeleri	60,4	68,7	72,8	81,8	76,5	89,5	94,3	93,9

Kaynak: DTÖ (2007).

EK Tablo 3. Bölgelere ve Seçilmiş Ülkelere Göre Dünya Mal İthalatı
(1948, 1953, 1963, 1973, 1983, 1993, 2003 ve 2006)
(Milyar Dolar ve Yüzde)

	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2003	2006
	Değer							
Dünya	62	85	164	595	1882	3770	7650	12113
	Pay							
Dünya	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kuzey Amerika	18,5	20,5	16,1	17,2	18,5	21,5	22,6	21,0
ABD	13,0	13,9	11,4	12,3	14,3	16,0	17,0	15,8
Kanada	4,4	5,5	3,9	4,2	3,4	3,7	3,2	3,0
Meksika	1,0	0,9	0,8	0,6	0,7	1,8	2,3	2,2
Güney ve Orta Amerika	10,4	8,3	6,0	4,4	3,8	3,3	2,5	3,0
Brezilya	1,8	1,6	0,9	1,2	0,9	0,7	0,7	0,8
Arjantin	2,5	0,9	0,6	0,4	0,2	0,4	0,2	0,3
Avrupa	45,3	43,7	52,0	53,3	44,2	44,8	45,3	43,1
Almanya	2,2	4,5	8,0	9,2	8,1	9,1	7,9	7,5
Fransa	13,4	11,0	8,5	6,5	5,3	5,6	5,2	5,1
İngiltere	5,5	4,9	5,3	6,3	5,6	5,8	5,2	4,4
İtalya	2,5	2,8	4,6	4,7	4,2	3,9	3,9	3,6
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	-	-	-	-	-	1,2	1,7	2,3
Afrika	8,1	7,0	5,2	3,9	4,6	2,6	2,1	2,4
Güney Afrika	2,5	1,5	1,1	0,9	0,8	0,5	0,5	0,6
Orta Doğu	1,8	2,1	2,3	2,7	6,2	3,4	2,7	3,1
Asya	13,9	15,1	14,1	14,9	18,5	23,3	23,1	25,0
Çin	0,6	1,6	0,9	0,9	1,1	2,8	5,4	6,5
Japonya	1,1	2,8	4,1	6,5	6,7	6,4	5,0	4,8
Hindistan	2,3	1,4	1,5	0,5	0,7	0,6	0,9	1,4
Avustralya ve Yeni Zelanda	2,9	2,3	2,2	1,6	1,4	1,5	1,4	1,4
Altı Uzak Doğu ülkesi	3,5	3,7	3,1	3,7	6,1	9,9	8,2	8,6
Memorandum maddesi								
EB	-	-	29,0	39,2	31,3	34,3	41,6	39,2
SSCB, eski	1,9	3,3	4,3	3,5	4,3	-	-	-
GATT/WTO Üyeleri	52,9	66,0	74,2	89,1	83,9	88,7	96,1	95,8

Kaynak: DTÖ (2007).

HOKEY STICKS, GLOBALIZATION AND THE FUTURE OF WORLD TRADING SYSTEM: COMPLEMENTARY NOTES TO DEARDORFF

Abstract

In his Antalya talk published in this issue, Professor Alan Deardorff lists some of the recent trends in the world economy and discusses what they may imply for the world trading system in the years ahead. Deardorff observes that the focus of attention in the global trading system is gradually shifting away from demand-oriented concerns around the ease of access into other countries' markets towards supply-oriented concerns about access to raw materials and inputs so as to secure their continuous supply in the face of increasing production to meet the rising global demand. Yet, the GATT and later WTO regulations were mostly set up to address conventional demand-oriented market access concerns. This article complements Deardorff's discussion by pointing out other (similarly hockey stick-shaped) trends in the global economy and presents an extended discussion on the implications of these developments on the future of world trading system and the World Trade Organization (WTO).

Keywords: Globalization, World economy, World trading system, World Trade Organization (WTO), US economy

JEL Codes: F01, F13, O24, O51